

КОНФЛІКТ І СУД

Є. БУРЛАЙ
*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*

Поганий мир кращій за добру сварку
Російське народне прислів'я

Правосуддям є неухильна і тверда воля
надавати кожному його право.

Ульпіан

Суд є першою з установ, у яких
конститується і встановлюється право.
Б. О. Кістяківський

1. Значення і актуальність питання

Ця стаття є третьою у циклі робіт, що публікуються в журналі «Філософія права і загальна теорія права» від початку його видання і мають на меті проаналізувати деякі правові явища (явище права включно) на методологічній основі, яку надають досліднику поняття «конфлікт» та похідні від нього як основного. На думку автора, інтерпретовані і розвинуті в рамках відповідної спеціалізованої теорії поняття «конфлікт», «конфліктність» тощо здатні суттєво допомогти не тільки у з'ясуванні сутності права як соціального інституту, а й у поясненні його характерних особливостей (що зазвичай досягається за допомогою традиційного апарату догматичної юриспруденції); більше того, суто метаправове поняття «конфлікт» як основа відповідної концепції дозволяє значною мірою пояснити не тільки явище права в цілому, а й природу найбільш важливих елементів, через які воно формується і діє. Перші дві статті цього циклу були присвячені відповідно загальному поняттю «конфлікт» (яке є не просто міждисциплінарним, а соціально-філософським, оскільки без нього або без його відповідних смислових еквівалентів неможливо пояснити глибинні закономір-

© Є. Бурлай, 2013

ності цивілізованого соціального буття), а також висвітленню конфлікту як чинника виникнення договору — історично та логічно *першої*, на думку автора, форми існування і дії права. Стверджувалося, зокрема, що договір виникає як результат запобіжної самозахисної реакції суб'єктів за умов небезпечних конфліктів, у яких вони ризикують опинитися, реалізуючи власні інтереси і долаючи при цьому спротив або перешкоди, обумовлені відповідною активністю інших суб'єктів.

Необхідно, однак, пам'ятати, що первинність однієї правової форми (у даному випадку — договору) у зіставленні з іншими є цілком умовною. За логікою речей всі основні форми буття права (до яких автор відносить договір, судові рішення, закон) мають формуватися у людській практиці майже одночасно, інакше системне правове регулювання суспільних відносин як таке, впорядкування стану соціуму на засадах права не є можливим. Ретельно досліджена історія ранніх форм правового регулювання, як і звичайна логіка, підтверджують це. Дійсно, вже елементарна, рання практика укладання договорів і надзвичайна простота первинних форм таких договорів передбачають, що в більшому чи меншому обсязі вони не виконуватимуться (завідоме невиконання усього масиву укладених договорів від тих часів є константною закономірністю правового регулювання), і той, хто потерпів у результаті такого невиконання, неодмінно шукатиме сатисфакції в той чи інший спосіб. Більше того, існує стародавнє явище делікту (простого, безвідносно до будь-якого договору, спричинення шкоди одним суб'єктом інтересам іншого, насамперед матеріальної, майнової). Зрозуміло, завдання такої шкоди не можна залишити без реагування, адже особа безпідставно зазнала втрат, що *об'єктивно* звузили, обмежили матеріальну основу її буття, а *суб'єктивно* — зумовили психологічний стрес, інстинктивний протест, обурення, у кращому випадку просто незадоволення і засмучення. Усі згадані (разом із можливими іншими) реакції акумулюються в ємному старовинному понятті «образа». Природна реакція ображеного у подібних випадках — щонайменше поновити стан речей, виправити ситуацію, спричинену шкодою, повернути безпідставно втрачене. Однак далеко не завжди з ряду причин ображений суб'єкт може захистити порушений інтерес самотужки, тому він інстинктивно шукає шляхи, через які це можна зробити, а точніше — *торує ці шляхи, формуючи своєю потребою і своєю активністю відповідну соціальну функцію*, яка має здійснитися заради спокою і добробуту в суспільстві — *функцію владнання конфліктів через зовнішні рішення щодо них за умови, що запропонованим діям по задоволенню порушених інтересів сторони конфлікту не чинитимуть спротив; тим самим буде збережено мінімум — співіснування, максимум — співробітництво, тобто несиловий, неруйнівний алгоритм відносин між ними. У короткому позначенні це і є сутністю судової діяльності в усі часи і форми його існування.*

Але перш ніж генетичний та функціональний зв'язок явищ соціального конфлікту і суду проаналізувати докладніше, необхідно сказати декілька слів про теоретичну і практичну значимість порушеного питання. У теоретичному плані відчувається істотний дисонанс між численністю досліджень проблем організації суду і судочинства і увагою, яка приділяється в них чиннику соціальної конфліктності для пояснення природи суду і особливостей його функціонування. Такою, зокрема, є ситуація в сучасній правовій думці України. Навіть у спеціа-

лізованих роботах щодо феномену правосуддя цьому аспекту не завжди приділяється належна увага¹, та й взагалі, при значному обсязі написаного про суд, правосуддя, судочинство в умовах перманентної судової реформи в Україні роботи з сутнісним аналізом феномену суду і судівництва майже відсутні.

Практична актуальність проблеми «конфлікт і суд» може пояснюватися дуже розлого, однак у даному випадку хотілося б звернути увагу лише на один момент. Аспекти проблеми «конфлікт і суд» — численні й різноманітні аж до питань суто прикладного характеру (наприклад, про психологічний контроль конфліктних ситуацій, що виникають у процесі розгляду судових справ², методичний аналіз правового спору, який, поряд із деякими іншими явищами відноситься фахівцями до відповідної категорії юридичних конфліктів³, тощо.

¹ Як приклад можна послатися на монографію В. Бігуна «Філософія правосуддя. Ідея та здійснення» [1], одну з перших спеціалізованих розвідок щодо правосуддя як об'єкта соціально-філософського і філософсько-правового аналізу. Заради справедливості необхідно зазначити, що питання про логічне співвідношення понять «правосуддя» і «конфлікт» у ній позначено; так, відокремивши «резолютивний смисл» правосуддя від владного, правозахисного та від смислу, пов'язаного з творенням справедливості (логіка, яка потребує додаткового пояснення), автор поєднує згаданий «резолютивний смисл» із фактичним розв'язанням конфліктів, після чого переводить дискурс дослідження у з'ясування сутності юридичного конфлікту, співвідношення явищ конфлікту і спору, завершуючи аналіз розглядом цілком конкретних аспектів прийняття рішень за судовими спорами [1, с. 120 і наст.]. У решті важливих аспектів, у тому числі очевидно філософського рівня, це питання залишається нерозкритим (щоправда, автор попередив, що цей монографічний текст не відтворює усіх його здобутків у науковому опрацюванні теми).

Те ж можна сказати про доволі змістовну колективну монографію «Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення» [2], присвячену філософським інтерпретаціям ряду особливостей правосуддя як правового явища. Про конфліктологічну природу суду у книзі практично не згадується, хоча практика соціальної конфліктності виступає неодмінним фоном, на якому у згаданій роботі розглядаються різні аспекти правосудної діяльності. У деяких підрозділах книги (це, до речі, характерне і для інших досліджень питань правосудної діяльності) простежується підхід, який коротко можна визначити не як «суд для конфліктів», а «конфлікти для суду». Виглядає це так, немовби суд як механізм розв'язання спорів і розгляду справ завбачливо створюється якимось розумним суб'єктом і, будучи створеним і налагодженим, «завантажується» конкретними справами, які він розглядає і розв'язує у відповідному процесуальному порядку. Практика сьогодення дає певні підстави для такого бачення функціонування суду, але воно не відтворює відповідної історичної реальності, а отже, здатне формувати хибне уявлення про його реальну соціальну природу.

Недостатня увага на згаданій аспект питання звертається у вітчизняних роботах із філософії та соціології права. Як у підручниках, так і найбільш значущих монографічних дослідженнях з цих дисциплін (див. роботи С. Максимова, А. Козловського, П. Рабіновича, О. Бандури та ін.) окремі аспекти цієї проблематики розглядаються лише побічно або не розглядаються зовсім.

² На думку В. Бринцева, ефективне управління такими ситуаціями, а тим більше їх недопущення (попередження) – це чутливий критерій професійної майстерності судді (див. докладніше: [3, с. 107 і наст.]). У цій же роботі містяться і деякі змістовні міркування щодо застосування основних положень теорії конфлікту в правосудді (с. 101 і наст.), викладені, на жаль, доволі лаконічно, можливо, тому, що це питання не визначалося автором як предмет спеціального аналізу.

³ Див. із цього приводу спеціалізовані роботи з правової конфліктології, а також роботи, присвячені різним категоріям правових спорів, наприклад, [4; 5; 6; 7; 8] та ін.

У даному випадку до розгляду пропонується лише один, але дуже важливий аспект проблеми: *соціальний конфлікт як логічна й історична передумова виникнення і існування суду як правового інституту*. Цей аспект має принципове значення не тільки з точки зору коректної картини системи правового регулювання суспільних відносин і місця суду в ній, а й із точки зору бачення принципових моментів організації системи судочинства, що відповідає кількісним і якісним параметрам національної карти конфліктності у певний історичний момент розвитку суспільства (зокрема, сучасного українського).

Метою цієї статті, таким чином, є спроба пояснити на відповідному рівні абстрагування генезис, розвиток та функціонування суду дією чинника соціального конфлікту і конфліктності. Подальший текст статті подається через ряд розгорнутих тез, присвячених трьом питанням: *1) соціальна конфліктність і генезис суду; 2) характерні особливості суду і судівництва, обумовлені чинником конфліктності; 3) акт судівництва як акт впорядкування конфлікту до стану контрольованого балансу інтересів*. При цьому для підвищення обґрунтованості висновків щодо суду як неодмінного елементу системи правової регуляції в суспільстві необхідною мірою будуть згадані деякі моменти зі сфери теоретичної конфліктології.

2. Соціальна конфліктність і генезис суду

Спроба визначення, які саме чинники конфліктної практики безпосередньо обумовлюють появу такого унікального соціального інституту, як суд, є логічним першим кроком у рамках заявленого аналізу. Спеціалізовані конфліктологічні, соціологічні, соціально-психологічні, історичні дослідження дозволяють говорити принаймні про три таких чинники: *антагонізм конфліктів; потреба у владнанні конфлікту при неможливості сторін вийти з нього самостійно; масовість і систематичність конфліктів*. Коротко згадаємо про кожний із цих чинників окремо.

Антагонізм конфліктів. «Антагонізм» у даному контексті — це характеристика крайнього ступеня гостроти конфлікту. В статті «Конфлікт і право» зверталася увага на стадійність розвитку конфліктної ситуації і притаманну конфліктам властивість розвиватися від поміркованого до небезпечного рівнів у випадках, коли об'єктивні передумови і суб'єктивні мотиви протистояння залишаються безконтрольними; безконтрольність конфлікту може призвести до його крайніх форм, фатальних включно (коли його сторони або відносини між ними просто перестають існувати). В окремих випадках конфлікти за їх об'єктивним змістом можуть одразу виникати як гранично гострі; так, позбавлення людини в насильницький спосіб життя або завдання їй каліцтва викликає природне протистояння між потерпілим або його рідними і особою, що заподіяла каліцтво (смерть); насильницьке відчуження одним суб'єктом майна іншого найчастіше робить людей ворогами (особливо якщо йдеться про життєво значущі для потерпілого втрати); у духовному плані людина може бути ображена в найкращих почуттях (любов до родини, до країни, до віри, самоповага, відчуття честі, гідності тощо); ескалація конфлікту до гранично гострих форм є логічною у випадках одночасних претензій декількох конкурентів на один і той же дефіцитний ресурс (наприклад, ринковий простір для збуту товарів або сировинний

ринок для промислових корпорацій, електорат під час виборчих кампаній для відповідних політичних сил тощо). Безумовно, не в усіх ста відсотках таких ситуацій конфлікт розгортається до максимуму, однак за його логікою таке розгортання ніколи не виключається. Це перетворює конфлікт на суттєвий чинник соціальної небезпеки і об'єктивно потребує відповідних механізмів стримування та елімінації.

У цьому контексті доцільно згадати і про момент концептуального характеру. В теорії конфлікту антагонізм за відомою інерцією подекуди пов'язують із протистоянням на макрорівні суспільства (насамперед класовим). Принципова неузгодженість соціальних інтересів на рівні макрогруп дійсно характеризує конфліктні протистояння глобального рівня, характерні для суспільств, розширених за майновою ознакою. Однак справа, як уявляється, все ж не в глобальності конфлікту; антагонізм — це рівень ворожнечі, непримиримості позицій, на якому сам факт існування суб'єкта може сприйматися іншим як несумісний із його прагненнями, з його життєвим інтересом. Тому ареал антагоністичності є більш широким та ієрархічним — від конфліктів на макрорівні (міжкласові, міжстанові, міжплемінні, міждержавні, міжетнічні, міжконфесійні конфлікти, які є інерційними і системними, стосуються багатьох, а тому є особливо суспільно небезпечними) до протистояння окремих людських індивідів¹; без подібного бачення антагоністичності важко зрозуміти генезис правосудної функції в суспільстві, як, зрештою, і функції правового регулювання в цілому.

Теоретично будь-який конфлікт, зростаючи в своїй інтенсивності, може розвинути до стадії антагоністичного. Однак, як щойно зазначалося, існують категорії конфліктів (залежно від сфери стосунків), що мають дуже швидку перспективу загострення або одразу виникають як антагоністичні в силу відповідних соціальних і психологічних передумов. Такими є вже згадані конфлікти *вітального значення*, пов'язані, наприклад, із спричиненням однією людиною іншій смерті або тілесних ушкоджень, що виключають можливість повноцінно існувати в цьому світі; для тих, хто постраждав, це нестерпні, неможливі факти², які є підґрунтям природної симетричної реакції — помсти. Помста — інстинктивне людське прагнення відновити рівновагу в ситуації спричинення одним суб'єктом різких і болісних втрат іншому, це рефлекторна «реакція справедливості» у даному типі конфліктних взаємовідносин, тому помста у певних кон-

¹ Наявність такої категорії конфліктів, що вирізняється на підставі їх інтенсивності, їх гостроти, визнається багатьма конфліктологами; характерними рисами антагоністичних конфліктів визнаються їх ірраціональність, дисфункціональність, руйнівний (деструктивний) характер [9]. Подекуди про такий тип конфліктів говорять як про такі, що виникають на основі антагоністичних протиріч [10, с. 99]. За деякими позиціями будь-який конфлікт є антагоністичним [11, с. 183 і наст.], що швидше за все є підтвердженням можливості ескалації будь-якого конфлікту до руйнівних форм.

² Ця принципова схема, безумовно, потребує уточнень, що обумовлюються конкретними особливостями осіб, об'єднаних даною конфліктною ситуацією, та об'єктивних обставин. Так, люди є різними за темпераментом і вихованням; скажімо, людина, вихована в християнських традиціях всепрощення або більш поміркована за характером, може виказати менш агресивну реакцію у відповідь на спричинення їй тяжких сімейних втрат, ніж людина імпульсивна або така, що має іншу релігійно-етичну орієнтацію.

кретних проявах (наприклад, кровна помста, окремі форми самосуду) кваліфікується як один із перших і найбільш природних правових інститутів в історії людства. У цьому контексті слушно зазначити, що механізм помсти (самосуду) як спроби симетричної реакції на брутальне нанесення суб'єкту непоправних втрат застосовується в людських спільнотах за різних соціально-історичних умов, у тому числі в умовах державної монополії на правосуддя (зокрема, коли офіційна юстиція спрацьовує очевидно несвоєчасно або неадекватно).

Іншою категорією конфліктів, здатних швидко набувати антагоністичних форм, є протистояння на *духовно-культурному та ідеологічному ґрунті*. Так, різниця в позиціях щодо релігійних вірувань, етнічної належності, питань світоглядного, мовно-культурного, іншого подібного значення в історії людства дуже часто зумовлювала гострі зіткнення на рівнях як міжособистісного, так і міжгрупового і міжнародного спілкування. Ще одним різновидом конфліктів, що реалізуються у формі переважно антагоністичного протистояння, є конфлікти, пов'язані із *здобуттям та утриманням політичної влади* (якщо йдеться про внутрішньодержавні стосунки) або *забезпеченням політичного домінування* у міждержавних відносинах. Політична історія людських суспільств засвідчує, що відносини влади і домінування є сферою концентрованої конфліктності, часто на межі прихованого чи відкритого фізичного або психічного насильства (до війн включно); і цивілізований імідж процесу здобуття влади чи домінування, прикрашений піарними посмішками політичних акторів або вишуканим тактом дипломатів, не в змозі приховати гострий, небезпечний, реально антагоністичний характер цього типу суспільних стосунків.

Однак найбільш могутнім джерелом антагоністичних конфліктів, здатним зробити усіх людей реальними або потенціальними ворогами, є *відносини власності, відносини, пов'язані з майном, з людськими багатствами у їх матеріальному вираженні*, починаючи від природних і завершуючи рукотворними. Граничного значення цей чинник набуває, безумовно, в епоху ствердження відносин приватної власності¹, коли здатність володіти і розпоряджатися майном (у тому числі майном виробничого значення) отримує окрема людина, коли з'являється можливість його концентрації в руках приватних осіб і окремих сімей. У контексті цього дослідження зазначена обставина не потребує політичних, етичних чи інших оцінок, натомість достатньо зауважити, що відносини приватної власності є матеріальним підґрунтям: 1) *практики надзвичайно різноманітних довільних посягань одних суб'єктів на майно інших* (у правовій термінології — «корисливої злочинності»); 2) *інституту війни між народами як способу насильницького системного перерозподілу природних і штучно створених ресурсів на макрорівні*. Зайве пояснювати, що війна і корисливий злочин — це найбільш характерні приклади антагоністичних конфліктів у людських соціумах.

¹ Великий англієць Т. Гоббс, проголосивши у XVII ст. стан речей, за якого кожен веде війну проти усіх (*bella omnium contra omnis*), у принципі не додав нічого нового до староримського «*homo homini lupus est*» («людина людині — вовк»), а також журливих сентенцій Гесіода, про які буде згадано нижче. Разом з тим він був цілком правий, оскільки констатував вибуховий розвиток відносин приватної власності на зорі промислових революцій в Європі. Характерним для розуміння конфліктогенного потенціалу відносин приватної власності є символічне зауваження Н. Макіавеллі про те, що «люди швидше простять смерть батька, ніж втрату майна».

Отже, необхідною належністю цивілізованого суспільства є відчутний сегмент антагоністичної конфліктності, яка потребує особливих механізмів її контролю і обмеження. Антагоністичні соціальні конфлікти і виступають безпосередньою причиною виникнення суду як необхідного засобу протидії їм. Потрібно, однак, зазначити, що суд чиниться виключно через прийняття вольового рішення про права, прийняти яке може лише людина; тому він більш-менш ефективно впорядковує конфлікти між людьми і не надто ефективно впливає на міжінституціональні конфлікти (конфлікти на макрорівні).

Потреба у владнанні конфлікту при неможливості сторін вийти з нього самотійно. Із постулатів конфліктологічної теорії відомо, що поміркований стан конфліктності є нормальним для суспільства; конфлікти можуть виконувати позитивну функцію, відтворюючи актуальні суспільні протиріччя як передумову позитивної соціальної динаміки. Однак конфліктність лише тоді здатна виконати позитивну функцію, коли вона не є надмірно розвинутою і виснажливою, такою, що підводить соціум до грані катастрофічного зриву. Соціальна організація здатна витримати лише конкретну критичну масу різкої конфліктності, в іншому випадку вона руйнується.

Ще один суттєвий момент, що свідчить не на користь антагоністичної конфліктності, полягає у тому, що гострі, інтенсивні конфлікти передбачають *мобілізаційне* протистояння сторін, на якому б рівні (міжлюдському чи системному) вони не спостерігались; прагнення отримати перемогу над небезпечним супротивником потребує цільової концентрації ресурсів (матеріальних, фінансових, інформаційних, психологічних тощо). Це означає, що гостре протистояння завідомо дорого коштує сторонам, це — доволі *витратна річ*. Причому ресурсні затрати, пов'язані з мобілізаційним протистоянням у конфліктах, далеко не завжди є виправданими; вони нагадують витрати людини, яка в нормальному стані витрачає доступний ресурс на повноцінне і цікаве існування, а у стані хвороби змушена інтенсивно спрямувати його на те, щоб тільки досягти нормального стану. Ось чому сторони антагоністичного конфлікту, з одного боку, змушені підкорятися його логіці (ніхто не хоче поступатися життєвим інтересом і втрачати суб'єктність), з другого — неохоче ідуть на ескалацію протиборства добровільно (ніхто не хоче зайвої напруги, надмірних зусиль і витрат). І ось чому конфліктна практика людства природним чином формує і активно використовує механізми гасіння, врегулювання конфліктів, антагоністичних вклучно, що передбачають зведення протистояння до спокійного, мирного стану¹.

У теоретичній конфліктології є усталеною думка про *компроміс* як досконалий спосіб подолання конфліктів; сутність його полягає у знаходженні сторонами обопільно прийнятної позиції через взаємне обмеження суб'єктивних інтересів. При цьому може йтися про вимушені, небажані для сторін обмеження, але вони йдуть на них, усвідомлюючи безперспективність і небезпеку надмірного протистояння, розуміючи ризик того, що незмінна позиція в конфлікті не лише

¹ Тенденцію до миру і порядку можна вважати закономірністю існування як цілісних людських суспільств, так і окремих людських індивідів у цих суспільствах попри те, що ця тенденція неодмінно реалізується через конфлікти і безлад, а антропологічна і соціальна природа людини охоплює ряд її характеристик із відчутним конфліктогенним потенціалом.

не задовольнить актуальний інтерес, а й може призвести до непоправних, катастрофічних наслідків. Досягнення компромісу, таким чином, означає реальне врегулювання, заспокоєння конфліктної ситуації, відхід від силового протистояння, розумний баланс взаємних вимог; при цьому вважається, що поступки, які є основою компромісу, не передбачають непропорційних втрат. Але особливою, основною цінністю компромісу як способу гасіння конфліктів є те, що при його реалізації не ламається вольова позиція жодної з його сторін, не пригнічується їх суб'єктність¹; із правової точки зору це — принциповий момент.

Ще більш досконалим способом розв'язання конфлікту можна вважати *примирення*, тобто знаходження такого варіанта обопільної поведінки, який не тільки зберігає суб'єктність, а й практично усуває предмет конфлікту як його підґрунтя: знайдений варіант поведінки вважається таким, що не зашкоджує інтересам жодної зі сторін. Цим примирення відрізняється від компромісу (компромісні поступки, хоч і є передумовою мирного подолання конфлікту, все ж передбачають взаємне обмеження, стримування інтересів сторін). При примиренні ж конфлікт долається через досягнення конструктивного взаємного порозуміння щодо чинників, які спровокували протистояння. При цьому не має принципового значення, відбувається таке примирення за ініціативи однієї зі сторін чи за допомогою посередника: у будь-якому випадку сторони залишаються при своєму інтересі, який не зазнав ущемлення, і визнають одне одного суб'єктами, достойними подальшого спілкування². Конструктивний соціальний зв'язок зберігається, що і є ознакою врегулювання, розв'язання конфлікту, а не подолання його в інший спосіб³.

¹ Інколи в спеціальній літературі з цієї проблематики згадується про компроміс як «насильницький консенсус» [12, с. 16; 13, с. 110]. На нашу думку, в рамках якої б доктрини не тлумачити таке словосполучення, воно в будь-якому випадку містить «суперечку в об'єкті» (*contradictio in objecto*); «насильство» і «консенсус» – логічно несумісні речі. Що ж стосується соціального аспекту питання, то, як справедливо зазначалося в профільних джерелах, консенсус, строго кажучи, взагалі є сумісним тільки з демократичним режимом [14].

² Такий тип розв'язання конфліктів у спеціальних дослідженнях інколи визначається як «інтеграція (М. Фоллет) або «співробітництво».

³ У світлі вказаного вважаємо слушним згадати про два важливих моменти стародавньої і сучасної правової практики. Перший стосується явища, яке в спеціальній літературі з історії права позначається поняттям «примирювальне право». Воно вважається однією з первинних форм правового регулювання, що виникає ще в епоху родоплемінного суспільства. На думку шведського історика права Е. Аннерса, примирювальне право сформувалося в умовах суперечок, які виникали між родовими групами в результаті відповідної практики переговорів між ворогуючими групами, до яких останніх стимулювали племінні інститути влади; це право від самого початку не являло собою ні цивільного, ні кримінального права, а було лише договором про примирення або ж про укладення миру між ворогуючими родовими групами [15; с. 14]. На нашу думку, термін «примирювальне право» має у цьому контексті умовне значення; воно побудоване на практиці домовленостей про припинення насильницьких дій із боку сторін міжродового конфлікту, при цьому не усувається (і навряд чи може бути усунута) причина, що обумовила виникнення конфлікту. Тим самим конфліктна ситуація, по суті, зберігається, однак наявні інститути влади локалізують конфлікт і не дають йому розвинути до крайньої стадії.

Такою ж мірою умовним можна вважати поняття «примирювальне» (або «відновлюване») правосуддя, яке є прикметою правової практики сьогодення. Питання його впровадження

Однак далеко не завжди загасити конфлікт виявляється можливим через компроміс і примирення. Не завжди сторони погоджуються відмовитись від вимог, заявлених ними у конфлікті, тобто з реальним або потенціальним програшем у двобої. Дуже важко добровільному компромісному регулюванню піддаються саме згадані вище антагоністичні конфлікти. У результаті формується практика свого роду «патових» ситуацій, коли, з одного боку, компроміс у конфлікті неможливий, а з другого — сторони не зацікавлені в його надмірному загостренні і доведенні його до деструктивної стадії. А в умовах подібних «патових ситуацій» (які з огляду на різноманітність антагоністичних конфліктів виникають систематично) єдиним для сторін шляхом уникнути деструкції і виснажливих втрат, що супроводжують протистояння, залишається лише залучення ними до свого конфліктного спілкування розумного посередника, але з *особливою функцією* — *виявлення ущемленого інтересу як причини конфлікту і вказівки на подальші дії з її усунення і згортання конфлікту в міру можливого*; при цьому обидві сторони, сподіваючись на захист саме свого інтересу, готові визнати обов'язковість рішення з цього приводу.

Таким чином, наявність антагоністичних конфліктів з одночасною потребою сторін в уникненні їх деструктивної стадії можна вважати визначальним моментом у розумінні генезису суду як соціального інституту і як чинника соціальної безпеки. Формування функції *судівництва*¹ в суспільстві зумовлюється особливостями соціальних конфліктів із приводу життєво важливих інтересів суб'єктів, які є за рівнем їх напруженості дуже гострими (антагоністичними), з яких сторони не можуть вийти самостійно та не інакше, як через зіткнення на поразку, і розвиток яких пов'язаний із небажаними для сторін істотними втратами.

Винесення судового рішення у конфлікті (в суді він отримує специфічно юридичну назву «спір») є несиловим, ненасильницьким способом його владнання, при цьому його не можна вважати ні компромісом, ні примиренням. Може, в ідеалі суд і мав би розв'язувати конфлікт таким чином, щоб інтерес кожної з його сторін виявився б задоволеним і сторони втратили основу не тільки для правових претензій, які вони заявляють в суді, а й взагалі підстави для протистояння і непорозуміння. Цілком ймовірно, що в деякому відсотку випадків так воно і є. Однак у принципі судове рішення не знімає конфлікт, оскільки здебільшого одна зі сторін у судовому спорі неодмінно програє. І навіть якщо рішення суду за його суттю є справедливим, той, хто програв, не буде ним задоволений, адже його інтерес залишився не підтриманим і незахищеним, а це збе-

у вітчизняну практику кримінального судочинства вже багато років вивчаються в Україні. «Відновлюване правосуддя» — це шлях уникнення виснажливої процедури формалізованого розгляду кримінальної справи і винесення вироку на фініші. Однак, як і в першому випадку, «примирення» у даному випадку — суто зовнішнє, утилітарне. Глибинного протистояння між злочинцем і потерпілим чи іншими суб'єктами воно не знімає.

¹ У такому контексті уявляється логічним застосувати саме цей термін, який констатує лише факт того, що в соціумі формується і функціонує суд (на відміну від термінів «*правосуддя*», який є більш складним за значенням і вказує на суд як інститут захисту суб'єктивних прав у рамках відповідних правових стосунків і «*судочинство*», який звертає увагу на процесуальний аспект правосудної діяльності).

рігає підґрунтя конфлікту і лише може змінити його форми і прояви. Саме тому суддя є не простим посередником, медіатором у знаходженні компромісу, а владним суб'єктом, який виносить обов'язкове для сторін рішення. І реальною метою суду і судового рішення є не повне примирення сторін, а *неухильне забезпечення захисту правомірного інтересу суб'єкта у випадку його реального порушення*, в кінцевому ж підсумку — забезпечення виправданого балансу інтересів, характерного, як правило, для будь-яких правових стосунків, тобто досягнення того, що професіонали доволі точно іменують «*дійсною юридичною рівновагою учасників правовідносин*» [16, с. 139].

Масовість і систематичність конфліктів. Суд як розвинений соціальний інститут, як спеціалізований орган суспільства, що системно впливає на стан справ у ньому, ніколи не сформувався б за умов спорадичної, випадкової, слабкої конфліктності. Для виникнення суду як функції і розвинутих судових систем необхідно, щоб конфлікти були масовими і систематичними, повторюваними, з постійними передумовами виникнення, а соціалізація членів соціуму передбачала б виховання психологічної готовності бути учасником конфлікту і в будь-який момент включитися в боротьбу за свій порушений інтерес (порушене право)¹.

Вище було коротко позначено чинники, що зумовлюють виникнення, розвиток і перманентне функціонування судів як спеціальних органів по примусовому контролю численних типізованих конфліктів між людьми, групами і навіть між народами. Існують цілком коректні, з нашої точки зору, історичні свідчення масовості й систематичності конфліктної практики навіть у *ранніх цивілізованих суспільствах*, в яких вже здійснюється функція судівництва, хоча відповідні узагальнення виступають при цьому не у вигляді соціологічних і статистичних документів, а у вигляді релігійних та правових формул, а подекуди — у вигляді великих поетичних переживань і пророцтв². Що ж стосується сучасного моменту,

¹ Щодо цього можна висловити до певної міри парадоксальну тезу: виголошення конкретного суб'єктивного права автоматично вводить його носія у стан потенційної конфліктності з суб'єктами відповідних обов'язків; особливо це стосується носіїв так званих «абсолютних прав» (права власності, наприклад), оскільки їх наявність робить зобов'язаними відносно правомочної особи невизначену кількість суб'єктів. Дійсно, офіційне виголошення про належне мені право свідчить саме про перебування або про реальну можливість мого перебування у конфлікті: адже моє право потрібно мені виключно для досягнення потрібного мені результату за умов, коли мені у цьому чиниться або може чинитися спротив (це і є конфлікт). Визнання ж за мною мого права дає мені можливість включати наявні механізми примусу, які допомогли б мені подолати цей спротив і навіть більше — отримати допомогу.

² Не маючи можливості ілюструвати ці висновки на основі відповідної соціологічної інформації і соціальної статистики, я спробую навести як аргументи чотири джерела зі стародавньої історії людства, різних за формою і походженням, але змістовно цілком подібних, оскільки кожне з них вказує на широкий спектр відносин, із приводу яких між людьми систематично виникали тяжкі конфлікти, які і стали предметом уваги відповідних публічних органів влади. Найдавніше з них — зі Стародавнього Єгипту, воно вважається взагалі одним із перших відомих людству письмових джерел, що містять правову інформацію (датується воно приблизно п'ятим-четвертим тисячоліттям до нашої ери). Йдеться про хрестоматійно відому «Книгу мертвих», релігійну збірку, що

описує обряд «звіту» померлої людини перед богами, за результатами якого вирішувалась (на основі відповідного судового рішення, до речі) подальша доля її безсмертної душі. Так, постаючи перед богом загробного світу Озірісом, озброєним вагами для зважування серця померлого (серце врівноважується пером богині Маат, праведне серце мало бути легшим за перо), душа небіжчика, після складного сакрального вступу, повинна була виголосити формулу такого змісту: «Слава тобі, боже великий, владико обопільної правди. Я прийшов до тебе, володарю мій. Ти привів мене, аби бачити твою красу. Я знаю тебе, я знаю твоє ім'я, я знаю імена сорока двох богів, що перебувають із тобою в палаці обопільної правди, які живуть, сторожачи злих і поглинаючи їх кров у день відповіді перед лицем Благого. Ось я прийшов до тебе, владико правди; я приніс правду, я відігнав брехню. Я не творив несправедливого стосовно людей. Я не робив цього. Я не робив того, що є для богів мерзотою. Я не вбивав. Не зменшував хлібів у храмах, не віднімав їжі богів, не позбавляв заупокійних дарів небіжчиків. Я не зменшував міри зерна, не віднімав міри довжини, не порушував міри ланів, не збільшував вагу гир, не підроблював стрілки вагів. Я чистий, чистий, чистий!» [17]. Покидаючи приміщення «чертога обопільної правди» небіжчик зазначає: «...до мене немає звинувачень з боку нинішнього царя. Я прийшов до вас без гріха, без пороку, без зла, без свідка, проти якого я б вчинив щось зле...». У спеціальній літературі існують різні версії цієї формули, що в даному контексті вирішального значення не має. Натомість є цікавими і характерними, по-перше, спроба систематизувати форми гріховної, протиправної, тобто однозначно конфліктної поведінки людини в середовищі собі подібних; по-друге, вміщення відповідного переліку в «звітну» релігійну формулу (що свідчить про стандартність тогочасних конфліктів у відповідному соціумі); по-третє, зафіксована у даному документі діалектика конкретного і абстрактного і використання відповідних правових та естетичних понять (той, хто звітує, розуміє, що йдеться про різноманітні прояви одного й того ж — «несправедливого» і «мерзотного» в людських стосунках; зрештою, по-четверте, усвідомлення того, що остаточна доля людини, що переходить із цього до інших світів, може бути визначена лише рішенням суду богів у результаті відповідної процедури. Як бачимо, вже стародавні єгиптяни чудово розуміли, що судова процедура є непересічною у пошуку і встановленні істини і що саме неупереджене судове рішення символізує вищу можливу справедливість.

Іншим історичним свідченням того, як люди поступово деградували, занурюючись у небезпечний світ гострих (можна сказати — антагоністичних) суперечностей і конфліктів, є творіння одного з класичних давньогрецьких поетів — Гесіода, який у лаконічній, але надзвичайно змістовній епічній поемі «Роботи та дні», змалювавши коротко еволюцію людей від стану досконалого («золотого») племені, констатував таке:

Нині-бо плем'я існує залізне. Ні вдень, ні вночі вже
Не припочити йому від труда, не позбутися смутку.
Доли не має. Турботи тяжкі від богів йому дані.
Правда, до злого і тут прилучилось добро. Бо Кроніон
Згубить і це покоління людей, обдарованих словом,
Як у рождених дітей сивина забіліє в волоссі.
Поки ж те буде, нема односердя між батьком і сином.
Гостю немилый господар, товаришу — давній товариш,
Навіть недружні брати між собою, як перше бувало.
Хутко безчестити стануть ці юди батьків староденних
(Вже-бо й тепер їм не раз домовляють образливим словом).
Горе злосливим! Забулись небесної помсти. Не знають

Дяку належну віддати батькам за труди виховання.
 В злості один на одного похватні губити вітчизну.
 Не полюбляють людей незрадливі присяги. Мужі
 Праведні й горді в погорді у них, а злочинця шанують.
 Правого суду далекі, стида не плекають у серці.
 Гірший і кращого мужа до зла і неслави призводить
 Словом лестивої мови, брехливого свідчення словом.
 Заздрість несила між людьми нещасними з зойканням диким
 З повним ненависті зором блукає, радіючи злому.
 Десь недалеко той день, що з землі на вершину Олімпу
 Гожість прекрасного тіла укривши під одягом білим,
 До не смертельного роду простуючи, кинувши людство,
 Стид віддалиться і честь, і самі лиш остануться біди
 Смертним рожденцям землі, і не буде на муки поради.

Цей твір, безперечно, віддалений від юридичного підходу, у ньому мало конкретного і документального, однак багато сентенцій і переживань етичного характеру; втім поетичні емоції дозволяють більш глибоко відчутти і усвідомити не тільки інтенсивну еволюцію тогочасних еллінінських соціумів до стану розколотості, розшарування і відповідно – тотальної (в описанні Гесіода) конфліктності, а й актуальні переживання інтелектуальної еліти з цього приводу, формулювання її визначними представниками певних рис соціальною устрою, які уявлялися бажаними і відповідно ідеалізувалися. Зрозуміло, критичні виступи тогочасної інтелігенції не могли не відбитися у сфері тогочасного політичного управління, про що свідчать активні пошуки політиками шляхів зняття соціальної напруги в суспільствах «залізної» епохи (зокрема, через законодавчу діяльність). Як примітка до цього короткого коментаря поетичних студій Гесіода вважаємо за необхідне додати, що наведена тут україномовна версія цього твору [18] виявляється неповною у порівнянні з іншими, зокрема, перекладом відомого російського письменника і поета В. Вересаєва [19]. Переклад у виконанні останнього містить більш цікаві з правової і політичної точки зору узагальнення. Поет пророкує, наприклад, що «правду замінить кулак», що «міста підпадуть грабуванню», що «право опиниться там, де буде сила», «що добрій людині люди недобрі шкодити стануть брехливими свідченнями і брехливою клятвою». Як і «Книга мертвих», пророцтва Гесіода цікаві свідченням того, що його суспільство є суспільством з вже добре розвинутим судом і судочинством, які, однак, не здатні захистити право суб'єкта тоді, коли він опинився у конфлікті з більш сильним, більш могутнім супротивником. Паралелі із сучасністю напрошуються мимоволі.

Наступне джерело є більш лаконічним порівняно з попередніми. Йдеться про соціально-юридичне (а у певному розумінні – цілком соціологічне) узагальнення римського юриста Гермогеніана, вміщене в Дигести Юстиніана (що підтверджує його кількасотрічну актуальність та рівним чином – актуальність значного фрагменту карти соціальної конфліктності Стародавнього світу (щоправда, у професійному баченні римських юристів): «...Правом народів введено війну, розподіл народів, заснування царств, розподіл майна, встановлення меж ланів, будівництво споруд, торгівлю, купівлю продаж, найм, зобов'язання, за винятком тих, що вводяться в силу цивільним правом» [20, с. 158]. Нам треба завдячити Гермогеніану за надання стислої і точної інформації про основоположні соціальні конфлікти, пам'ятаючи, однак, що ця карта конфліктності не є вичерпною, що для отримання повної картини протиріч, що дестабілізували

то в даному плані було б вельми цікаво піти зворотним шляхом і, проаналізувавши устрій складних судових систем сучасних держав, інтенсивність їх функціонування, наявні форми здійснення судочинства, паралельну практику виконання квазісудових функцій несудовими установами (рішення комісій з трудових спорів, накладення адміністративних стягнень уповноваженими на те органами виконавчої влади тощо), узявши до уваги недержавну судочинну практику (третейські суди), практику утворення і функціонування судочинних органів на міжнародному і регіональному рівнях тощо, провести дослідження і зробити висновки стосовно «карти конфліктності» сучасного світу — як на рівні окремих держав, так і на міждержавному рівні.

3. Характерні особливості суду і судівництва як правових інститутів, обумовлені чинником конфліктності

Серед характерних рис суду як органу, що має *соціальне* коріння, але є за своєю суттю *правовим* інститутом, хотілося б виокремити три найбільш, з нашої точки зору, суттєві. Цікавим при цьому є те, що вони визначаються значною мірою через не дуже відому в старі часи філософсько-правову термінологію як найбільш придатну для цього, хоча йдеться про риси, які за логікою характеризують суд і судівництво *усіх часів і народів*. Конкретно йдеться про те, що: 1) *суд є органом, що підтверджує суб'єктність сторін у конфлікті*; 2) *суб'єкт судівництва — це в будь-якому випадку носій реальної і легітимної влади*; 3) *судове рішення — завжди публічно обумовлене і публічно обов'язкове, що є передумовою реального впорядкування конфлікту і стримування конфліктності*.

Скажемо буквально по декілька слів щодо кожної з цих рис.

1. У статті «Конфлікт і право» акцентувалася увага на тому, що поняття «конфлікт» служить для позначення певних соціальних і психологічних реальностей, які відтворюють специфічну взаємодію соціальних суб'єктів у вигляді протистояння і протидії; що воно в принципі передбачає наявність суб'єктів, які діють доцільно або представляють певну доцільну позицію. У статті «Конфлікт і договір» чинник суб'єктності виводився як необхідна передумова договору як однієї з найбільш органічних форм подолання конфліктної ситуації або її попередження. У цій роботі логічно зазначити, що *судове рішення є способом протидії конфліктам, який не тільки зберігає суб'єктність його сторін (тобто є однією*

тогочасне римське суспільство, необхідно ознайомитися ще з тим, що входило до предмета регулювання природного і цивільного права.

А як останнє джерело ми пропонуємо Закони вавилонського царя Хаммурапі [21], які за змістом дуже нагадують середньовічні європейські варварські «правди», тільки є значно більш досконалим за змістом, формою та ідеологічним обґрунтуванням документом. Згадані юридичні пам'ятки являють собою просто каталоги конфліктних ситуацій цих історичних суспільств, які, щоправда, стали вже об'єктом не тільки суддівського, а й законодавчого регулювання. Сам Хаммурапі мотивував встановлення ним розгорнутого зводу законів потребами «управління людьми і встановлення благоденства в країні», чого він і досяг тим, що «правду та справедливість в уста країни він вклав і плоть людей він ублаготворив» [21, с. 170] (тобто пригасив агресивні настрої в суспільстві і унормував найбільш конфліктогенні стосунки, що завжди є запорукою «благоденства»).

з найбільш соціально ефективних і функціональних форм обмеження соціальної конфліктності¹), а й засвідчує суб'єктність учасників конфлікту як об'єктивний соціальний факт. Одне те, що особа залучена до судового процесу, що вона є стороною у справі, підтверджує сприйняття її соціумом (в особі судді) як представника відповідної вольової позиції, носія конкретного інтересу, який потребує розважування у співвідношенні з іншими. Більше того, судові рішення, оскільки воно є загальнообов'язковим, відкриває (або звужує) гарантований простір для реалізації цього інтересу. До цього потрібно додати, що судова процедура (з винесенням рішення включно) передбачає зіставлення зацікавлених позицій сторін у спорі (що має місце не лише при змагальному, а й інквізиційному процесі). Все згадане виключає такий підхід до подолання конфлікту, який обмежував би чинник суб'єктності (за всіх фактичних винятків із цього правила); навпаки, конфлікт впорядковується за обов'язковою умови артикуляції кожною з його сторін свого інтересу і обґрунтованих претензій. На завершення цієї констатації важливо додати, що судові рішення є офіційним публічним підтвердженням правосуб'єктності особи, свідченням того, що вона є реальним носієм прав та обов'язків, є *суб'єктом права*. Визнання ж особи суб'єктом права гарантує їй відповідний простір реальної соціальної свободи, конкретної можливості вільно діяти в своїх інтересах (зрештою, соціальні суб'єкти є настільки рівними і вільними у стосунках між собою, наскільки вони мають суб'єктивну здатність і об'єктивну можливість підтвердити і захистити свій інтерес у суді).

Ось чому суд і судові рішення можна вважати однією з найбільш досконалих винайдених людством форм обмеження соціальної конфліктності, і в цьому контексті важливо ще раз підкреслити, що народжується ця форма з потреби і активності самих соціальних суб'єктів (які, з одного боку, не в змозі досягти компромісу, з другого — прагнуть уникнути надмірних небезпек, які несе з собою конфлікт).

2. *Суб'єктом судівництва за будь-яких умов має бути інститут влади*, що також зумовлено декількома моментами принципового значення. Перший момент — це готовність сторін конфлікту підкоритися суб'єкту судочинства, яка закладена в самому факті звернення до нього; ініціюючи розгляд спору в суді, суб'єкти автоматично визнають владу суду здійснити такий розгляд з викорис-

¹ Шляхи згортання соціальних конфліктів можуть бути різними, насильницькими включно. Маються на увазі, зокрема, випадки, коли уникнути небезпечної ескалації конфлікту не вдається і на фінальній стадії прямого зіткнення один суб'єкт знищує іншого (фізично або соціально) або ж після такого зіткнення повністю зникає контакт між цими суб'єктами; припинення такого контакту є також соціальною втратою і проявом соціальної дисфункції (це руйнація соціуму хоча б у невеликому сегменті). Також маються на увазі випадки ліквідації або обмеження конфліктів через силове втручання третіх суб'єктів, що мають достатні можливості для примусового обмеження конфліктного протистояння. Останній шлях протидії конфліктам (при тому, що інколи його неможливо оминати) все ж не є соціально ефективним і функціональним, насамперед тому, що він не усуває підґрунтя конфлікту, не торкається його причин; крім того, він пов'язаний із прямим насильством стосовно сторін у конфлікті, а це зумовлює ризик утворення нових конфліктних стосунків. Зрештою, такий шлях обмежує (якщо не знищує взагалі) можливість реалізації сторонами конфлікту їх суб'єктності, їх здатності бути суб'єктами, реалізовувати власну волю і власний вибір, що перетворює їх на механічні елементи в соціальному житті.

танням для цього функціонально необхідних елементів примусу (наприклад, для залучення до процесу як сторона суб'єкта, який бажав би цього уникнути, або для отримання необхідних доказів і свідчень). Другий момент — це реальний авторитет суб'єкта судочинства; суд як інститут навряд чи виник би, якби учасник конфлікту (звертаючись до посередника за рішенням, якому він у принципі готовий підкоритися) не довіряв його мудрості, вмінню розібратися у складній ситуації, а головне — не вірив би у неупередженість рішення, яке буде винесене за його справою (цей момент, до речі, покладає колосальний моральний тягар на особу, яка ризикує накласти на себе ношу суддівської мантії). А третій момент — це функціональна вимога до судового рішення, зумовлена тим, що воно має бути неодмінно виконане; інакше воно втрачає сенс, у ньому немає потреби. Виконати ж судові рішення ніколи не є простою справою: сторона, не на користь якої прийнято рішення, зробить все залежне від себе, щоб його не виконувати (ніхто не ворог собі і своєму добробуту). Так було в усі часи, так є зараз. Тому суддя має володіти достатнім обсягом влади для того, щоб забезпечити виконання винесеного ним рішення або принаймні організувати таке виконання.

Таким чином, суб'єкт, що здійснює функцію судівництва, — це відначально суб'єкт влади. Виступати такими суб'єктами можуть:

– *грумада*, членами якої є учасники конфлікту. Громадський суд — історично перша форма суду в людських суспільствах; за часів родоплемінного і ранньодержавного устрою місце народних зборів є одночасно місцем громадських судилищ, з певною пересторогою до громадського судівництва можна віднести практику окремих форм самосуду в простих спільнотах. Елементи участі громади в судочинстві зберігаються і в розвинутих формах судочинства (інститут присяжних);

– *статусні носії влади в громадах і на територіях* (вожді, старійшини, релігійні лідери, бігмени в племінних соціумах; королі, власники феодрів у середньовічних державах, сільські старости в сусідських общинах тощо). Ці суб'єкти не є суддями, однак виконують суддівські функції тому, що вони є суб'єктами при владі, а судівництво, крім усього іншого, — це форма здійснення соціальної і політичної влади (не згадуючи вже про те, що судочинний процес, навіть простий, і судові рішення неможливі без владної підтримки);

– *професійні судді*. З часом суд поступово виростає у спеціалізовану функцію, яка потребує для свого здійснення відповідного професіоналізму (знань, умінь, досвіду тощо). Це є передумовою формування інституту професійного судді. Потрібно, однак, зазначити, що професійний суддя є носієм *специфічної влади*, пов'язаної насамперед із здійсненням судочинного процесу і винесенням рішення по суті справ, які він розглядає; його функціонування передбачає диференційовану розгалужену систему влади, судівництво в якій є лише одним напрямом її реалізації (поряд з адмініструванням, військовою справою, законодавством, релігійною справою тощо);

– *суди і судові системи*. У міру поступової еволюції державності і ускладнення соціальної конфліктної практики виникають суди як спеціалізовані державні органи (судді плюс допоміжний персонал плюс фахівці, що обслуговують суддівську функцію, — судові слідчі, прокурори тощо). Перетворення судівництва на

конвеєрний процес є передумовою формування більш-менш розвинутих судових систем, які ми знаходимо, зокрема, в сучасних державах; з наявністю інституту професійного судді і розвинутих судових систем пов'язується розуміння «судової влади» (яка функціонує поряд із законодавчою та виконавчою владами).

3. *Передумовою дієвого впорядкування конфлікту через механізм судівництва є, зокрема, й те, що судові рішення завжди публічно обумовлене і публічно обов'язкове.* Суддя ніколи не виносить рішення, керуючись тільки особистим баченням справи і обставин у ній (в іншому випадку — це свавільний суддя). Критерії його розсуду мають бути зрозумілі усім, хто звертається до суду (лише маючи хоч якесь уявлення про ці критерії, хтось може сподіватися, що суддівське рішення буде прийнято на його користь). Тому суддя — це не тільки і навіть не стільки носій специфічної публічної влади; це насамперед добрий знавець засад, на яких побудовано життя цього соціуму, знавець базових соціальних цінностей і норм; крім того, це досвідчена і авторитетна людина, яка до того ж у змозі стримувати свої почуття і емоції й розглядати фабулу порушеної перед ним справи настільки безсторонньо, наскільки це можливо. Весь потенціал публічного соціального досвіду, інформації, інтелекту через особу судді мобілізується за ініціативою приватних осіб для вирішення їх життєвих проблем і владнання ситуації протистояння, у якій вони опинились. Таким чином, певна загадковість і одночасно — особлива величність суду як соціального інституту полягає в його гранично діалектичній природі (зокрема, органічній єдності приватного і публічного, казуального і нормативного, загального і одиничного та інших антиномій, якою характеризується судочинна діяльність). У цьому контексті важливо також зазначити, що адресатом рішення суду практично такою ж мірою, як і сторони у спорі, є усі члени суспільства; знання про визнане за суб'єктом право має бути загальнодоступним для того, щоб виключити інші спроби посягання на нього; крім того, членам соціуму має бути відомо, якого роду конфлікт розглядав суддя і яким виявився спосіб його розв'язання¹, для необхідної завбачливості у конфліктогенних стосунках між собою. Загальнообов'язковість судових рішень відповідно є важливим чинником становлення уніфікованого правопорядку і контролю (запобіжного включно) конфліктності в людських соціумах.

4. Акт судівництва як акт впорядкування конфлікту до стану контрольованого балансу інтересів

Акт судівництва як одна з найбільш цікавих загадок права є цілком достойним бути предметом окремого філософсько-правового дослідження. Цей тисячі разів повторюваний феномен, на перший погляд, дуже простий, елементарний, на перевірку є, як і будь-що гранично елементарне, надзвичайно складним і потребує в змістовому плані відповідної інтерпретації, яку не завжди отримує.

¹ «Якщо постає потреба звернутися до безстороннього судді, — зазначав з цього приводу Ф. А. Гайек, — то лиш тому, що від такої особи очікують вирішення випадку як одного з багатьох, що можуть трапитися де завгодно в будь-який час, а отже, способом, який задовольнить сподівання будь-якої особи, що потрапила в подібну ситуацію серед осіб, персонально їй не znаних» [22, с. 77].

Якщо анатомувати акт судівництва, тобто владне рішення, яке приймає суд за конкретним спором¹, можна бачити, що воно є актом одночасної реалізації цілого ряду взаємопов'язаних, однак змістовно відокремлених, самостійних функцій. З певною умовністю їх можна позначити як *функції*: а) *розсуду*; б) *правосуду*; в) *присуду*; г) *осуду*. В контексті цього дослідження про кожну з цих функцій необхідно згадати окремо, хоча б коротко.

Функція розсуду є логічно першою в акті судівництва (у процесі винесення рішення), і значення її у даному контексті означає не «розсудити по справедливості» (це було б рішенням по суті), а визначити, що відбулося чи відбувається в дійсності, та підійти до ситуації, винесеної на розгляд суду, гранично *розсудливо*. Це той аспект рішення, який потребує не влади, а мудрості і певного спеціального знання стосовно того, як відшукувати, розуміти і оцінювати факти у спірній ситуації, з'ясувати, що конкретно відбулося, чи стало воно причиною чієїсь втрат, якщо стало — то якою мірою і яких. У рамках даного аспекту акту судівництва з'ясовується також, чи відбувся факт заподіяної шкоди внаслідок певних об'єктивних процесів (за умов непричетності до них інших суб'єктів), чи він став результатом чієїсь суб'єктивних дій. З'ясовується також, чи завдав хтось шкоди іншому навмисне, прагнучи цього або припускаючи це, чи наміру вчинити кривду не було, а стався просто невдалий випадок і шкоду було спричинено необережно або від зайвої самовпевненості. Крім того, тут встановлюється, чи можна до особи, чією активністю спричинено шкоду, мати якісь претензії, чи здатна вона збагнути, що нею скоєно. Усе згадане є фактологічною, доказово-оціночною основою відповідного рішення, подібно до того, як певний набір аргументів надає об'єктивну основу для остаточного висновку у логічному спорі. Умовно цей елемент акту судівництва можна назвати «*судженням про факти*», маючи на увазі, що згадане судження є результатом відповідної дослідницької роботи по виявленню конкретних змін в об'єктивній реальності і комплексу відповідних причинно-наслідкових зв'язків.

Друга функція (функція правосуду), яку має виконати акт судівництва, — це визначення (після встановлення факту нанесення шкоди і порушення чийогось інтересу), чи підлягає згаданий порушений інтерес захисту. *Саме у цій точці відбувається переплавлення соціального в правове, саме в цьому аспекті суд справцює як орган права, який встановлює, що конкретний суб'єкт є реально повноважним у своєму інтересі, що він має конкретний простір для його реалізації, має можливість прагнути і працювати для його задоволення, оскільки це нікому не зашкодить і не суперечить загальним засадам співжиття у даному суспільстві; тому інші члени соціуму не можуть не рахуватися з цим і мають забезпечити йому цей простір, не заважаючи і не протидіючи йому з даного приводу.* Зрозуміло, що таке встановлення передбачає, як зазначалося вище, добре знання алгоритмів, стандартів, порядків, тобто принципів і конкретних норм

¹ Ми не говоримо в даному контексті про рішення «у справі»; таке формулювання є більш доречним у розмові про судочинство, а не правосуддя, тим більше судівництво. Не в процесуальному, а предметно-змістовному плані суд, як уявляється, завжди виносить рішення у спорі про право.

(правил)¹, на яких побудовано соціальне життя, зокрема у сфері, де виник конфлікт; про ці засади і норми так чи інакше має бути відомо і суб'єкту (саме це і зумовлює його звернення до суду по допомогу). Однак його особиста точка зору з питань, що і як мало б відбуватися у випадку, який стосується його особисто, запрограмована на підтримку лише однієї позиції, а тому не може бути сприйнята беззастережно, як і зворотно спрямована позиція іншої сторони. Саме тому і потрібно, щоб вагоме слово про наявний інтерес і факт його порушення публічно виголосив третій суб'єкт, причому такий, позиція якого неодмінно була б узята до уваги усіма зацікавленими персонами (не лише учасниками конфлікту — сторонами у спорі). Відповідно функціонально необхідно, щоб згаданий суб'єкт, на якого покладається тягар вирішення життєво важливих, подекуди доленосних для суб'єктів питань, був завідомо сильним, авторитетним і обов'язково — неупередженим, безстороннім у спорі². Авторитетне виголошення висновку про порушений інтерес і необхідність його захисту, в якій формі воно не відбулося б, є по суті *актом визнання, публічної констатації* суб'єктивного права, за яким слідують іманентні заходи щодо його підтримки. Цей аспект акту судівництва можна назвати *розсудом (судженням) про право*, який здійснюється судом у будь-якому разі; без нього акт *судівництва* не є правовим актом, не є актом *правосуддя*. Витончена, загадкова, чудодійна діалектика цього аспекту акту судівництва полягає, щонайменше, у двох моментах. По-перше, суд у людському середовищі здійснюється тільки людьми, тому автором рішення про право є проста людина, звичайна приватна особа. Однак на момент винесення рішення про право згадана *приватна особа* має зникнути, має відключитися і перевтілитися в *публічний орган*, у чутливий барометр, здатний надати об'єктивну картину спору, порушених суб'єктивних інтересів і вказівку на збалансований шлях їх підтримки і захисту³. Звідси виникає велика практична проблема пошу-

¹ Тут зовсім не передбачається наявність правових норм, визначених у законах та інших цільових джерелах, що виголошують обов'язкові правила поведінки з метою спрямувати проблемну поведінку соціальних суб'єктів в одне русло, включити її в єдині алгоритми і вивести відповідні відносини (хай не на сто відсотків) із зони небезпечної конфліктності. Артикуляція звичаєвих норм, а особливо позитивна нормотворча діяльність — це дуже високий рівень правового регулювання, який логічно наслідують стадії винесення у численних випадках конкретних судових рішень уповноважуючого (стосовно носія правомірного інтересу, який було порушено) і одночасно — зобов'язуючого (стосовно порушника) характеру. З історії правового регулювання добре відомо, що перші закони — це вперше узагальнені і зафіксовані судові прецеденти і правові звичаї.

² «Великим завоюванням ...стало розмежування між помстою і справедливістю. Замість короткого замикання помсти справедливість уводить розведення протагоністів на певну відстань, символом якої в кримінальному праві є встановлення певного проміжку між злочином і покаранням. Але як інакше може бути встановлений такий проміжок, якщо не завдяки виходу на сцену певного третього, який не є жодним із протагоністів? Головним критерієм, де справедливість починає себе відрізняти від несправедливого, є порівняння між справедливістю і безсторонністю. Справедлива дистанція, опосередковуюча роль третього, безсторонність виступають як великі синоніми відчуття справедливості...» [23, с. 13].

³ На цей важливий момент звертав увагу Г. В. Ф. Гегель, який зазначав, зокрема, у «Філософії права»: «Особа, що діють у суді, щоправда, також є по суті особами, однак їх воля є всезагальною волею закону, і вони не прагнуть вміщувати в покарання те, чого немає у

ку для виконання функції судівництва людських індивідів, здатних на подібне героїчне (без перебільшення) перетворення, а також створення соціальних умов для цього. По-друге, в авторитетному рішенні суду *факт існування суб'єктивного права* у вигляді актуального інтересу (порушеного або такого, що перебуває під ризиком порушення) *об'єктивується*, стає *явищем об'єктивного права*, джерелом права, що має загальносоціальне значення, тобто здобуває обов'язкову значимість не тільки для зацікавленого суб'єкта (носія суб'єктивного права), а й для усіх інших нинішніх і майбутніх суб'єктів (аж до моменту, коли волею самого уповноваженого суб'єкта або іншим мотивованим рішенням компетентного суду це право не буде змінене чи анульоване).

Говорячи про цей момент у процесі правоутворення, принципово важливо зазначити, що ймовірна наявність нормативного акта, який походить від компетентного органу і який за нинішніх умов сприймається як *conditio sine qua non* наявності у суб'єктів відповідних прав, по-перше, жодним чином не заперечує щойно розглянуту функцію правосуду (судження про наявність права, виголошення права), не віднімає її у суду; все, що робить законодавець у цьому плані, – це одночасно проголошує типізовані права та обов'язки (які стосуються невизначеної кількості суб'єктів, що потрапляють у типові передбачені законом обставини), тобто робить те, що багато разів повторив би суд, розв'язуючи подібні спори. Більше того, роль суду у встановленні суб'єктивних прав за будь-яких умов є непересічною, оскільки наявність закону – ще не гарантія наявності права. У законі можна виголосити чудові речі, стосовно прав суб'єкта включно, які, однак, у силу пороку змісту чи форми закону або з інших об'єктивних чи суб'єктивних причин можуть «повиснути у повітрі», не зазнати реалізації. У таких випадках для визнання реального права суб'єкта все одно знадобиться судові рішення, яке, будучи прийнятим, включить механізм виконання обов'язків, що кореспондують зазначеному праву, і спонукає інших суб'єктів і суспільство в цілому працювати на задоволення актуального суб'єктивного інтересу правомочної особи. Додамо до цього, що за судом завжди залишається остаточне слово щодо визначення (через іманентний розсуджувальний діяльності момент тлумачення) змісту права, встановленого законом для відповідних категорій суб'єктів, а від цього часто залежить, чи опиниться взагалі суб'єкт під дією закону, чи виявиться він носієм права, чи ні. Як можна бачити, навіть за умови наявності досконалого законодавця суд у справі публічної констатації, виголошення права суб'єктів, як і в питанні визначення змісту цього права, зберігає первинність. Суд дійсно є установою, у якій насамперед конститується і встановлюється право. Але для цього за будь-яких умов суд має відповідати своїй корінній сутності, тобто, незважаючи ні на що, бути носієм твердої і неухильної волі надавати кожному його право (див. епіграфи).

природі речей. Навпаки, потерпілому неправу являє себе не в його кількісному та якісному обмеженні, а тільки як неправу взагалі, і він може не дотримати міри у відплаті, що, у свою чергу, призвело б до нового неправу». І далі: «Вимога розв'язати це протиріччя..., яке існує у способі зняття неправу, є вимогою звільненої від суб'єктивного інтересу і форми, а також від випадковості сили, яка відповідно є такою, що не мстить, а справедливо карає. У цьому полягає насамперед вимога волі, що як особлива, суб'єктивна воля воліє всезагальне як таке» [24, с. 151–152].

Третя функція, яку виконує акт судівництва-правосуддя, є функція присуду, тобто формулювання вказівки, що і ким має бути зроблено для того, щоб порушений інтерес суб'єкта виявився задоволеним, його втрати зліквідовано (наскільки це можливо), тобто для того, щоб він здобув захист у своєму праві. Цю функцію можна вважати серцевиною акту судівництва-правосуддя як акту справедливості, завдяки якому, згідно зі стародавньоримською формулою, кожен «отримує своє». Саме в цій функції суд повною мірою реалізує себе як соціальна влада; логічним доказом реальності влади в даному випадку є факт виконання присуду зобов'язаним суб'єктом, тому реалізація судового рішення не може бути виведена за межі акту судівництва.

Зрештою, акт судівництва-правосуддя передбачає виконання *ще однієї функції*, що має важливе соціальне значення — *функцію осуду* суб'єкта, який вільно чи невільно порушив виправданий інтерес іншого суб'єкта і порушив, тим самим, його право. Осуд у даному контексті є складовою акту справедливості: якщо навмисними діями суб'єкта спричинено шкоду, нанесено втрати, порушено інтерес іншого, він має не лише зробити все залежне для «знешкодження шкоди» і виправлення порушеного інтересу, він має бути покараним за злу, несоціальну поведінку, якої він з тих чи інших мотивів припустився. І якщо примусове погашення суб'єктивної образи є актом справедливості *на рівні учасників протистояння*, то покладання на зловмисника додаткового тягара у вигляді публічного покарання є актом *соціальної* справедливості, актом підтримки рівноваги в цілісному соціумі, актом контролю соціальної конфліктності (особливо якщо йдеться про типізовані, часто повторювані, болісні конфлікти в суспільстві (якими, зокрема, є конфлікти антагоністичного характеру)).

Як бачимо, функція осуду (функція меча), хоча і здійснюється в одному акті судівництва, проте перебуває на останньому місці стосовно інших, що можна вважати цілком виправданим. По-перше, вона притаманна не кожному акту судівництва. По-друге, функція кари, застосування санкцій за порушення наявних поведінкових стандартів (норм) характерна не тільки для права, а й для інших соціальних регуляторів; різниця тільки в характері санкцій і в процедурі їх формулювання і виголошення.

* * *

Завершити змістовний аналіз акту судівництва і одночасно місця суду в контролі соціальної конфліктності хотілося б міркуванням поетичного характеру. Одним із найбільш вдалих символів правосуддя в історії людства, є, безумовно, богиня із стародавньогрецького пантеону небожителів Феміс (у римському пантеоні богів — Феміда), дружина Зевса, мати Прометей і трьох дочок — Діке (богиня справедливості), Евномії (богиня благозаконня) та Немезиди (богиня відплати). Феміда є доволі складним символом і інтерпретується подекуди вельми суперечливо. Я не беруся зараз за таку інтерпретацію (яку, до речі, вважав би не самоцільними «ігрищами розуму», а дослідженням важливої теоретичної (швидше — філософської) проблеми). Але вважаю за необхідне звернути увагу на суттєвий момент, пов'язаний з історичною еволюцією цього символу.

Можна вважати цілком звичним образ Феміди з мечем у руках, що символізує, по-перше, карну функцію, функцію відплати («возмездия» російською мовою), яку має виконати суд стосовно правопорушника, по-друге, те, що правосуддя як

таке має бути сильним, озброєним, щоб бути дієвим, має бути владою. Мені відомим є більш ранній образ богині Феміс, яка замість меча мала в руках ріг достатку як символ суспільного добробуту і благополуччя. Історичні зміни в інтерпретації західної філософсько-правової традиції стосовно того, що є метою правосуддя і як воно здійснюється, безперечно, мають відповідне соціально-історичне підґрунтя¹, однак, на нашу думку, Феміс із рогом достатку в руках є значно більш точним і глибоким символом соціального призначення правосуддя, ніж фігура з мечем. Порядок, передбачуваність і відносний спокій, розширення зони соціального миру (в тому числі досягнутого примусово) ціною звуження, обмеження, контролю зони соціальної конфліктності — це навіть не завдання, це об'єктивна функція правосуддя, те, заради чого суд цілком об'єктивно, незалежно від суб'єктивних оцінок, намірів і прагнень, виникає і функціонує в людських соціумах; у цьому, якщо виразитися патетично, полягає його соціальне призначення.

5. Висновки

Право і його основні інститути (яким є, зокрема, інститут суду і правосуддя) — явище специфічне, воно значною мірою пов'язане з умоглядним конструюванням і владним встановленням правил поведінки людей у різних ситуаціях з метою зробити людське існування у відповідних суспільствах більш зручним, безпечним і досконалим; так принаймні завжди проголошує політик-законодавець. При цьому як носій політичної влади він керується не добрими побажаннями, а твердим наміром досягти необхідного йому результату; тому він не запрошує користуватися створеними ним правилами, а виголошує щодо цього чітку вимогу, для гарантованого виконання якої використовує відповідні засоби примусу (хто не бажає виконувати вимоги добровільно, примушується до цього силоміць, до того ж карається за неслухняність). Відповідно до такого соціального алгоритму для досконалого життя і життя людей по праву необхідними виявляються насамперед і головним чином правила (норми); наявність правил законодавця виступає першою ціллю в праві, тим, з чого починається правове регулювання, а те, що відбувається в житті людей, виявляється припустимим (правомірним) лише тому, що воно цим правилами відповідає. Немає правил (норм) — нема і права; відповідно якщо нема встановлених законодавцем правил про суд і судочинну діяльність — нема і суду як правового інституту. Якщо за такого звичного для юристів підходу і спостерігається зв'язок права з суспільством та його інститутами, то вельми опосередкований, туманний і неясний. Суспільство у різних його фрагментах виявляється об'єктом творчості, пластичним, який може бути підігнаний під створену законодавцем форму, набувши досконалого вигляду...

Утім і юристу не можна забувати, що альфою і омегою права і всього механізму правового регулювання було і є людське суспільство. Право не тільки обумовлене суспільними потребами; для права в цілому, як і для корінних правових інститутів суспільство відіграє роль не простої передумови, а формоутво-

¹ За деякими припущеннями ріг достатку на меч у руках богині замінили прагматичні римляни в ході рецепції сонму грецьких богів на власному специфічному культурному ґрунті.

рюючого чинника. Це обставина, з якою має рахуватися найбільш амбітний законодавець.

Сказане, зокрема (як це засвідчує і весь здійснений вище аналіз), є справедливим і для розуміння такого важливого правового інституту, як суд. Суд — це непересічна форма буття права¹, місце, де воно постійно народжується і реалізується. Однак і найбільш самовпевнений законодавець не ризикне стверджувати, що як правовий інститут суд створюється в результаті прийняття відповідного закону і функціонує лише завдячуючи закону. Суд — це місце, де впорядковуються великі й малі життєві суперечки між людьми; і те, як суд утворюється і функціонує, залежить насамперед від природи цих суперечок, їх кількісних і якісних характеристик, від міри їх гостроти, зрештою, від об'єктивної суспільної потреби тримати їх під контролем, підтримуючи тим самим необхідний рівень суспільної безпеки. Іншими словами, форма і зміст суду, його специфічні особливості, як і природа окремих актів судочинства, визначаються насамперед особливостями об'єкта, якому протидіє суд, а саме — особливо гострими та небезпечними формами соціальних конфліктів і конфліктності.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Бігун В. С.* Філософія правосуддя: ідея та здійснення : монографія / В. С. Бігун. — К., 2011. — 303 с. (Бібліотека Міжнародного часопису «Проблеми філософії права»).
2. *Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення* : кол. моногр. / А. М. Бернюков, В. С. Бігун, Ю. П. Лобода та ін. ; відп. ред. В. С. Бігун. — К., 2009. — 316 с.
3. *Брынцев В. Д.* Теория и практика управления судом в правовом государстве : монография / В. Д. Брынцев. — Киев : Юринком Интер, 2010. — 440 с.
4. *Герасіна Л. М.* Проблеми правої конфліктології: феноменологічний, гносеологічний та праксеологічний аналіз : монографія / Л. М. Герасіна, М. І. Панов. — Х. : Право, 2004. — 112 с.
5. *Конфліктологія* : підруч. для студ. вищ. навч. закл. юрид. спец. / за ред. Л. М. Герасіної та М. І. Панова. — Х. : Право, 2002. — 256 с.
6. *Кривцова В. М.* Юридичний конфлікт як феномен правової дійсності : автореф. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / В. М. Кривцова. — Х., 2005. — 19 с.
7. *Гульгай М. М.* Про конституційно-правовий спір у контексті розвитку конституційної юстиції в Україні / М. М. Гульгай // Державне будівництво та місцеве самоврядування. — 2012. — Вип. 23 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/dbms/2012_23/68.pdf.
8. *Писаренко Н. Б.* Адміністративно-правові спори (удосконалення порядку вирішення) : монографія / Н. Б. Писаренко, В. А. Сьоміна. — Х. : Право, 2011. — 136 с.

¹ Люди добре розуміли це уже в старі часи. «Слово “право”», — зазначав класичний римський юрист Павл, — застосовується у декількох значеннях: по-перше, «право» означає те, що завжди є справедливим та добрим — таким є природне право. По-друге, «право» — це те, що є корисним усім у кожній державі — таким є цивільне право. Не менш правильно в нашій державі «правом» називається *ius honorarium*. Кажуть, що претор висловлює право (вносить рішення), навіть якщо він вирішує несправедливо, це слово стосується не того, що претор зробив, а того, що він мав зробити. В іншому розумінні «право» означає місце, в якому виноситься рішення; тут назва переноситься з того, що робиться, на те, де робиться...» [20, с. 159].

9. Цой Л. Н. Практическая конфликтология [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://evartist.narod.ru/text7/53.htm>.
10. Анцупов А. Я. Конфликтология в схемах и комментариях : учеб. пособие. — 2-е изд., перераб. / А. Я. Анцупов, С. В. Баклановский. — СПб. : Питер, 2009. — 304 с.
11. Тернер Дж. Структура социологической теории / Дж. Тернер. — М. : Прогресс, 1985. — 471 с.
12. Бобровник С. В. Компроміс і конфлікт у праві: антрополого-комунікативний підхід до аналізу : монографія / С. В. Бобровник. — К. : Юрид. думка, 2011. — 384 с.
13. Бобровник С. В. Новітні способи дослідження компромісу і конфлікту як соціальних явищ / С. В. Бобровник // Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна : зб. наук. статей / гол. ред.: Андрій Мелешевич. — К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2013. — 608 с.
14. Кудрявцев В. Н. Юридическая конфликтология [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://reed.in.ua/jurpsy/Kudrjajtsev_VN.__JUrIdicheskaja_konfliktologija/_49.php#.Ud27yaz_eeU.
15. Аннерс Э. История европейского права / Э. Аннерс. — М. : Наука, 1996. — 395 с.
16. Демченко С. Ф. Теоретичні аспекти становлення і розвитку економічного судочинства в Україні : монографія / С. Ф. Демченко. — К. : Преса України, 2009. — 240 с.
17. Древнеегипетская Книга мертвых // Хрестоматия по истории Древнего мира / под ред. Е. А. Черкасовой. — М. : Просвещение, 1991 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/>.
18. Гесіод. Роботи і дні / Гесіод ; пер. В. Свідзинського (1936) // Антична література : хрестоматія / упоряд. О. І. Білецький. — К. : Рад. шк., 1968 (2-ге вид.). — 612 с. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://ae-lib.org.ua/texts/hesiod__opera_et_dies__ua.htm.
19. Гесиод. Труды и дни / Гесиод ; пер. В. В. Вересаева // Гесиод. Теогония. Труды и дни. Щит Геракла. — М., 2001 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://az.lib.ru/w/weresaew_w_w/text_0300.shtml.
20. Памятники римского права: Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. — М. : Зерцало, 1997. — 698 с.
21. История Древнего Востока. Тексты и документы : учеб. пособие / под ред. В. И. Кузицина. — М. : Высш. шк., 2002. — 719 с.
22. Гайек Ф. А. Право, законодавство і свобода. Нове визначення ліберальних принципів справедливості і політичної економії. Т. I–III / Ф. А. Гайек. — К. : Аквілон-Прес, 2000. — 448 с.
23. Рікер П. Право і справедливість : пер. з фр. / П. Рікер. — К. : Дух і літера, 2002. — 216 с.
24. Гегель Г. В. Ф. Философия права : пер с нем. / Г. В. Ф. Гегель ; ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсисянц. — М. : Мысль, 1990. — 524 с.

Бурлай Є. В. Конфлікт і суд

Анотація. Стаття продовжує цикл робіт, у яких методологічною основою для пояснення правових явищ використано теорію конфлікту як частину теоретичної соціології і соціальної філософії. У цій роботі показано генетичний і функціональний зв'язок явищ конфлікту, соціальної конфліктності і суду. Доводиться, зокрема, що антагонізм окремих категорій соціальних конфліктів, їх масовість і систематичність, часта нездатність сторін вийти із стану конфлікту самостійно і розв'язати їх через компроміс є чинником, що зумовлює виникнення функції судівництва як владної діяльності по впорядкуванню конфліктів через зовнішнє рішення з

обов'язковим для сторін конфлікту значенням. У статті також показується, що чинник конфліктності зумовлює найбільш характерні ознаки суду (зокрема, те що суд є органом, який підтверджує суб'єктність сторін у конфлікті; що суб'єкт судівництва в будь-якому випадку є носієм реальної і легітимної влади; що судові рішення є завжди публічно обумовленим і публічно обов'язковим, це і утворює передумову реального впорядкування конфлікту і стримування соціальної конфліктності як тенденції). У статті також детально проаналізовано ряд функцій, які виконує акт судівництва (розсуд, правосуд, присуд, осуд), при цьому особливу увагу приділено функції правосуду, в рамках якої відбувається трансформація соціального інтересу суб'єкта в суб'єктивне право як факт правової дійсності.

Ключові слова: конфлікт, конфліктність, компроміс, примирення, антагоністичний конфлікт, масова і систематична конфліктність, неможливість самостійного і мирного вирішення конфлікту, суб'єктність, суд, судівництво, ознаки судівництва, функції акту судівництва, розсуд, правосуд, присуд, осуд.

Бурлай Е. В. Конфликт и суд

Аннотация. Статья продолжает цикл работ, в которых методологической основой для объяснения правовых явлений используется теория конфликта как часть теоретической социологии и социальной философии. В работе показана генетическая и функциональная взаимосвязь явлений конфликта, социальной конфликтности и суда. Обосновывается, в частности, что антагонизм отдельных категорий социальных конфликтов, их массовость и систематичность, частая неспособность сторон выйти из конфликта самостоятельно и невозможность разрешения его путем компромисса обуславливают возникновение функции судоправления как властной деятельности по упорядочению конфликтов посредством внешнего решения с обязательным для сторон конфликта значением. Фактор конфликтности обуславливает, по мнению автора, и наиболее характерные черты суда (суд есть орган, подтверждающий субъектность сторон в конфликте; субъект судоправления есть в любом случае субъектом реальной и легитимной власти; судебное решение всегда публично обусловлено и публично обязательно, что и составляет предпосылку реального упорядочения конфликта и сдерживания социальной конфликтности как тенденции). В статье также детально проанализированы функции, исполняемые актом судоправления (рассуждение, правосуждение или суждение о праве, присуждение, осуждение); особое внимание при этом уделено функции «*правосуждения*», в рамках которой осуществляется трансформация социального интереса субъекта в субъективное право как факт правовой реальности.

Ключевые слова: конфликт, конфликтность, компромисс, примирение, антагонистический конфликт, массовая и систематическая конфликтность, невозможность самостоятельного и мирного разрешения конфликта, субъектность, суд, судоправление, признаки судоправления, акт судоправления, рассуждение, правосуждение, присуждение, осуждение.

Burlay Ye. Conflict and Court

Summary. The article continues series of works in which the theory of conflict as a part of theoretical sociology and social philosophy is used as a methodological basis for the explanation of some of the law phenomena. A genetic and functional interrelation of the phenomena of conflict, social confliction and court is shown. It's grounded, in particular, that antagonism of some categories of social conflicts, their massive scale and systematic character, frequent inability of its participants to go out of conflict independently and impossibility of its settlement by a compromise determinate a new function of social power — the conflict's control by an external decision with an obligatory meaning for the conflict's participants. The factor of conflict also determinates the most distinctive features of court (a court is a body confirming subjectness of the conflict's participants; the creator of court decisions is always the person of the real and

legitimate power; a court decision is always a public determined and public obligatory act, and it makes the pre-condition of the real regulation of conflict and control of social conflict as a tendency). Some functions of an act of justice are analysed in the article too (reasoning, legal reasoning, adjudgement, condemnation). Special attention is devoted to the function of «legal reasoning» which causes transformation of the interests of the person to the legal right as a fact of legal reality.

Keywords: conflict, proneness to conflict, compromise, reconciliation, antagonistic conflict, massive and systematic conflict, impossibility of independent and friendly settlement of conflict, subjectness, court, distribution of justification, act of justice, reasoning, legal reasoning, adjudgement, condemnation